

Małgorzata Maciałek

Układ sił politycznych w województwie podkarpackim w świetle wyborów parlamentarnych w latach 2001 i 2005

Polityka i Społeczeństwo nr 5, 175-183

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Maciałek

UKŁAD SIŁ POLITYCZNYCH W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM W ŚWIETLE WYBORÓW PARLAMENTARNYCH W LATACH 2001 I 2005

Uznaje się, że społeczność województwa podkarpackiego ma poglądy bardziej prawicowe niż pozostała część kraju. Celem artykułu jest ukazanie na przykładzie wyborów parlamentarnych w latach 2001–2005 prawidłowości potwierdzających takie stwierdzenie. Dużą stabilność w elektoracie województwa podkarpackiego ma również Polskie Stronnictwo Ludowe, które – pomimo dużych zmian w odsetku głosujących na to ugrupowanie w skali kraju – na Podkarpaciu mogło liczyć na około 10-procentowe poparcie. Mimo że w wyborach w 2001 r. niekwestionowanym zwycięzcą była koalicja Sojuszu Lewicy Demokratycznej oraz Unii Pracy, to na Podkarpaciu wygrana ta była zdecydowanie mniejsza niż w pozostałej części kraju. Wyniki wyborów z 2005 r. okazały się zupełnym przeciwieństwem wyników sprzed czterech lat.

W województwie podkarpackim od wyborów w 2001 r. funkcjonują dwa okręgi wyborcze: rzeszowsko-tarnobrzeski oraz krośnieńsko-przemyski. Okręg rzeszowsko-tarnobrzeski posiada 15 mandatów poselskich oraz 3 senatorskie, natomiast w okręgu krośnieńsko-przemyskim jest ich odpowiednio 11 i 2.

Preferencje wyborcze podkarpackiego elektoratu w wyborach parlamentarnych w 2001 r.

W całej Polsce 23 września 2001 r. do wyborów przystąpiło 14 komitetów wyborczych, z czego 9 zarejestrowało swoje listy wyborcze w województwie podkarpackim. Wybory parlamentarne z 23 września 2001 r. odbyły się na podstawie uchwalonej 12 kwietnia 2001 r. ordy-

nacji wyborczej, która preferowała partie średnie kosztem partii silniejszych. Zgodnie z ordynacją wyborczą w 2001 r. zmniejszono liczbę okręgów wyborczych z 52 do 41. Tym samym wzrosła liczba mandatów przypadających na poszczególne okręgi. Przyjęta wówczas metoda Sainte-Lague uznawana była za zapewniającą wyższy poziom proporcjonalności i co za tym idzie – mniejszy rozmiar deformacji wyniku wyborczego. Zniesienie listy krajowej również miało na celu uniknięcie deformacji wyniku. Lista krajowa dodatkowo preferowała partie najsilniejsze, zwiększając poziom ich nadreprezentacji (*Partie...* 2003: 125). Podtrzymano w mocy zasadę, że wyborca ma prawo zaznaczenia na liście partyjnej nazwiska kandydata, na którego chce zagłosować. W połączeniu z likwidacją list krajowych ograniczyło to wpływ kierownictw ugrupowań na skład partyjnej reprezentacji w sejmie. Utrzymano klauzulę zaporową na poprzednim poziomie – 5% dla partii i 8% dla koalicji.

W wyniku przeprowadzonych na podstawie nowej ordynacji wyborów w strukturze sejmu zaszły dość istotne zmiany. Partie rządzące w latach 1997–2001 nie zdołały uzyskać ani jednego mandatu poselskiego. Z 6 wybranych partii (siódmym ugrupowaniem była Mniejszość Niemiecka, która ustawowo posiada 2 mandaty w sejmie) 4 znalazły się w parlamencie po raz pierwszy. Były to: PO, PiS, Samoobrona i LPR. Po wyborach w 2001 r. system partyjny nabralł cech systemu nie zrównoważonego¹, ponieważ nastąpiła wyraźna dominacja jednego ugrupowania – koalicji SLD-UP. Lewicowa koalicja uzyskała 41% mandatów w sejmie, podczas gdy druga w kolejności Platforma Obywatelska osiągnęła jedynie 13%. W związku z tym spadł poziom rywalizacji na polskiej scenie politycznej.

Porównując frekwencję w wyborach do parlamentu w Polsce i w województwie podkarpackim, można zauważyć, że odsetek głosujących na Podkarpaciu jest wyższy (48,35%) niż ogólnokrajowy (46,29%) (www.pkw...). Na Podkarpaciu wybory parlamentarne w 2001 r. cieszyły się więc dosyć dużą popularnością.

Podział mandatów po wyborach w 2001 r. między partie, które weszły do sejmu, kształtował się następująco: Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy: 216 mandatów (41,04%); Platforma Obywatelska: 65 mandatów (12,68%); Samoobrona: 53 mandaty (10,20%); Pra-

¹ System partyjny nie zrównoważony jest wynikiem pojawienia się partii dominującej, rządzącej samotnie lub będącej większością elementem koalicji, która utrzymuje się przez dłuższy czas u rządów. Zob.: Chmaj, Sokół, Żmigrodzki 2001: 156.

wo i Sprawiedliwość: 44 mandaty (9,50%); Polskie Stronnictwo Ludowe: 42 mandaty (8,98%); Liga Polskich Rodzin: 38 mandatów (7,87%); Mniejszość Niemiecka: 2 mandaty.

Kandydaci z Podkarpacia w Sejmie IV kadencji zajęli, łącznie z obu okręgów, 26 miejsc. Koalicja SLD-UP zdołała wprowadzić z województwa podkarpackiego 9 posłów. Po 4 posłów wprowadziły: Liga Polskich Rodzin, Polskie Stronnictwo Ludowe i Samoobrona. Platforma Obywatelska miała 3 posłów, a Prawo i Sprawiedliwość – 2.

Lepsze wyniki w województwie podkarpackim w stosunku do ogólnopolskich z całą pewnością uzyskała LPR, jak również PSL i AWSP. LPR, która w całym kraju uzyskała wynik 7,87% i została najslabszym ugrupowaniem w sejmie, w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim uplasowała się na 2. miejscu z 15,78-procentowym poparciem (3 mandaty), natomiast w okręgu krośnieńsko-przemyskim uzyskała 11,89% poparcia (1 mandat) i znalazła się na miejscu 4. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku PSL. Partia ta, z długą tradycją na Rzeszowszczyźnie, w rankingu ogólnokrajowym osiągnęła 8,98% głosów, w okręgu krośnieńsko-przemyskim zajęła 2. miejsce z 15,90% głosów (2 mandaty), a w rzeszowsko-tarnobrzeskim 3. miejsce z 13,78-procentowym poparciem (2 mandaty). Ogólnopolskie wyniki Akcji Wyborczej Solidarność Prawicy (5,60%) nie były wystarczające, by przekroczyć 8-procentowy próg wymagany od koalicji. W województwie podkarpackim koalicja ta osiągnęła zdecydowanie większe poparcie, przewyższające wymagany próg. W okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim swój głos na AWSP zdecydowało się oddać 9,90% uprawnionych do głosowania, a w okręgu krośnieńsko-przemyskim odsetek ten był jeszcze wyższy i wynosił 10,29%. Mimo ogólnego zniechęcenia do rządów prawicy spora część podkarpackich wyborców zdecydowała się po wtórnie oddać swój głos na AWSP. Tak duże poparcie dla tego ugrupowania wydaje się konsekwencją posiadania przez prawicę żelaznego elektoratu na Podkarpaciu, co zresztą potwierdziło się w wyborach w 2005 r. w przypadku również prawicowego PiS.

Mało satysfakcjonujące wyniki w porównaniu do ogólnokrajowych osiągnęła koalicja partii lewicowych SLD-UP. Ogółem w Polsce SLD-UP zdobył 41,04% głosów, natomiast w województwie podkarpackim, mimo zwycięstwa, uzyskał poparcie o około 10 punktów procentowych niższe niż w kraju. Lewica otrzymała 31,62% głosów (4 mandaty) w okręgu krośnieńsko-przemyskim i 31,19% (5 mandatów) w rzeszowsko-tarnobrzeskim. Słabiej na Podkarpaciu wypadły także ugrupowania liberalne, takie jak Platforma Obywatelska czy Unia Wol-

ności. Druga w sejmie (12,68%) pod względem liczby mandatów PO w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim znalazła się dopiero na 5. miejscu z 8,86% głosów (2 mandaty), a w okręgu krośnieńsko-przemyskim znalazła się na ostatniej pozycji spośród partii, które do sejmu weszły, i uzyskała 7,02% poparcia (1 mandat). UW w całym kraju poniosła klęskę, biorąc pod uwagę, że partia ta w poprzedniej kadencji była w rządzie, podobnie zresztą jak AWS. Unia Wolności tylko w 4 okręgach zdołała przekroczyć wymagany 5-procentowy próg: we Wrocławiu – 5,00%, Krakowie – 5,84%, Warszawie – 6,58% i Gliwicach – 5,33%. Ogólnokrajowy wynik Unii wyniósł 3,10%. W województwie podkarpackim wynik był zdecydowanie niższy. W okręgu krośnieńsko-przemyskim UW miała 1,75% poparcia, a w rzeszowsko-tarnobrzeskim tylko 1,36%. Hasła o zabarwieniu liberalnym zdecydowanie nie trafiają do świadomości mieszkańców województwa podkarpackiego. Być może jest to wynikiem braku dużych miast w tym regionie. Mieszkańcy tego województwa są w większym stopniu nastawieni na odbiór sloganów wyborczych dotyczących spraw wsi i opieki społecznej. Nastawienie to zmienia się niezwykle powoli, czego dowodem są wyniki PO w roku 2005. Nieco mniejszy odsetek poparcia w Podkarpackiem w stosunku do ogólnopolskiego uzyskało nowo powstałe ugrupowanie Prawo i Sprawiedliwość. Partia braci Lecha i Jarosława Kaczyńskich w wymiarze ogólnokrajowym osiągnęła 9,50% głosów. W okręgu krośnieńsko-przemyskim było to 8,79%, a w rzeszowsko-tarnobrzeskim 8,41%. Znikomy odsetek głosów, tak w całej Polsce, jak i w województwie podkarpackim, otrzymała Alternatywa Ruch Społeczny i tym samym w parlamencie się nie znalazła. Poparcie dla tego ugrupowania wynosiło tylko 0,42% głosów wszystkich uprawnionych do głosowania. Na Podkarpaciu było ono nieznacznie wyższe – 0,48% w okręgu krośnieńsko-przemyskim i 0,58% w rzeszowsko-tarnobrzeskim. Pozostałe partie, które nie zgłosiły swojej listy w okręgach województwa podkarpackiego, nie zdołały również wejść do parlamentu. Ich poparcie w żadnym wypadku nie przekroczyło nawet 1% (*Państwowo...*, część I, 2001: 6–7).

W wyborach do Senatu V kadencji zdecydowanym zwycięzcą była koalicja SLD-UP, która zdobyła 75 miejsc. Drugie miejsce zajęło porozumienie ugrupowań centroprawicowych Blok Senat 2001, zdobywając 15 mandatów. Kolejne ugrupowania zdobyły: PSL – 4, LPR – 2, Samoobrona – 2 i niezależni kandydaci – 2 mandaty. Z województwa podkarpackiego w senacie znalazło się 3 kandydatów koalicji SLD-UP i 2 kandydatów Bloku Senat 2001.

Wyniki wyborcze do Sejmu V kadencji i Senatu VI kadencji w 2005 r. w województwie podkarpackim

Udział w wyborach w 2005 r. do Sejmu V kadencji wzięły 22 komitety wyborcze, zgrupowane na 19 listach wyborczych². W województwie podkarpackim zarejestrowano 17 list wyborczych. Frekwencja w porównaniu z poprzednimi wyborami była nieco niższa i na Podkarpaciu osiągnęła 42,91%, a w całej Polsce 40,57%. Wybory odbyły się na podstawie uchwalonej 26 lipca 2002 r. ordynacji wyborczej, w której wykorzystano metodę liczenia głosów d'Hondta, promującą duże partie. W sejmie po wyborach w 2005 r. zasiedli posłowie sześciu partii (nie licząc dwóch posłów wywodzących się z Mniejszości Niemieckiej). Każdej z tych partii udało się wprowadzić również swoich reprezentantów z obu okręgów województwa podkarpackiego. Podział mandatów w Sejmie V kadencji ułożył się następująco: Prawo i Sprawiedliwość – 155 mandatów (26,99%); Platforma Obywatelska – 133 mandaty (24,14%); Samoobrona – 56 mandatów (11,41%); Sojusz Lewicy Demokratycznej – 55 mandatów (11,31%); Liga Polskich Rodzin – 34 mandaty (7,97%); Polskie Stronnictwo Ludowe – 25 mandatów (6,96%) oraz 2 mandaty wspomnianej już Mniejszości Niemieckiej.

Z podkarpackich okręgów ugrupowania te zdobyły następującą liczbę mandatów: w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim: PiS – 7 mandatów, PO – 3, LPR – 2, PSL – 1, Samoobrona – 1, SLD – 1; a w króśnieńsko-przemyskim: PiS – 4, PO – 2, LPR – 2, Samoobrona – 1, PSL – 1, SLD – 1.

W wyborach z 25 września 2005 r. potwierdziło się prawicowe nastawienie mieszkańców Podkarpacia. Większym poparciem w tym województwie w stosunku do wyników ogólnopolskich cieszyły się takie partie jak PiS, który zdobył w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim 38,2% głosów, w okręgu króśnieńsko-przemyskim 33,78%, a wynik ogólnopolski tej partii sięgnął tylko 26,99%; czy też LPR – partia ta zdobyła

² W wyborach 25 września 2005 r. swoich kandydatów zarejestrowały następujące komitety wyborcze: Ruch Patriotyczny, Polska Partia Pracy, Liga Polskich Rodzin, Partia Demokratyczna, Socjaldemokracja Polska, Prawo i Sprawiedliwość, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Platforma Obywatelska, Polska Partia Narodowa, Polskie Stronnictwo Ludowe, Centrum, Platforma Janusza Korwina-Mikkego, Ogólnopolska Koalicja Obywatelska, Polska Konfederacja – Godność i Praca, Samoobrona Rzeczpospolitej Polskiej, Partia Inicjatywa RP, Dom Ojczysty, Narodowe Odrodzenie Polski, Stronnictwo Pracy, Społeczni Ratownicy, Mniejszość Niemiecka, Mniejszość Niemiecka Śląska. Na podst.: www.pkw.gov.pl

w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim 13,09% poparcia wyborców, w krośnieńsko-przemyskim 13,63%, a wynik ogólnopolski to zaledwie 7,97%. Wyniki obu tych partii zdecydowanie potwierdzają bardziej prawicowe nastawienie elektoratu omawianego regionu w stosunku do pozostałej części kraju. Stabilnym elektoratem i w tych wyborach na terenie Podkarpacia cieszyło się PSL, którego wynik w omawianej części kraju był znacznie wyższy od ogólnokrajowego. PSL uzyskało rezultat 10,24% w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim i 9,56% w krośnieńsko-przemyskim. Biorąc pod uwagę wynik w skali całego kraju, wynoszący 6,96%, można stwierdzić, że partia ta posiada w tym regionie żelazny elektorat, który jest wierny już od początku przemian ustrojowych.

Wynik zbliżony do ogólnopolskiego uzyskała Samoobrona w okręgu krośnieńsko-przemyskim, gdzie osiągnęła 11,83% poparcia przy ogólnokrajowym 11,41%. W okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim odsetek głosujących na Samoobronę był już niższy – 7,89%.

Zdecydowanie niższy wynik od ogólnokrajowego na Podkarpaciu uzyskała PO. Ugrupowanie to, które przegrało ze zwycięskim PiS tylko 2,85 punktami procentowymi, uzyskując wynik 24,14%, na Podkarpaciu zdołało osiągnąć 16,25% głosów w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim i 15,44% w krośnieńsko-przemyskim. Niższe poparcie niż w kraju uzyskał także SLD, zdobywając 7,89% poparcia w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim oraz 9,16% w krośnieńsko-przemyskim. Gwałtowny spadek poparcia dla tej partii nie był jednak zaskoczeniem. Rząd Leszka Millera był bardzo źle oceniany przez opinię publiczną, zarzucano mu między innymi: „brak kompetencji, partyjniactwo, układy polityków z biznesem, korupcję” (Migalski, Wojtasik, Mazur 2006: 196).

Z powodu niezadowolenia również wewnątrz samego SLD wyodrębniło się kolejne ugrupowanie – Socjaldemokracja Polska (SdPI), na czele z Markiem Borowskim. Ugrupowanie to jednak nie zdołało przekonać wystarczającej części elektoratu do głosowania na alternatywną partię lewicy. SdPI odegrała więc niewielką rolę w wyborach. Zdobywając 3,89% głosów ogólnopolskiego elektoratu, nie zdołała przekroczyć wymaganego progu wyborczego. W regionie podkarpackim wynik tej partii okazał się jeszcze niższy, bo wyniósł w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim 2,16% głosów oraz 2,28% w krośnieńsko-przemyskim. Równie dużą porażkę poniosła Partia Demokratyczna (demokraci.pl), która powstała w miejsce Unii Wolności, na czele z Władysławem Frasyniukiem, Jerzym Hausnerem, Markiem Belką. Ugrupowanie to zdobyło 2,45% głosów w całej Polsce, a w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim 0,85%

i krośnieńsko-przemyskim 1,07%. Partia ta nie odegrała większej roli. Pozostałe ugrupowania, które zgłosiły swoich kandydatów w wyborach w 2005 r., miały zdecydowanie marginalne znaczenie (www.pkw...).

Ogólne wyniki poszczególnych partii w województwie podkarpackim były odmienne od przedstawionych w sondażu opublikowanym na łamach dodatku rzeszowskiego do „Gazety Wyborczej” z 21 września 2005 r. Z przeprowadzonych badań wynikało, że zdecydowanym faworytem na Podkarpaciu będzie PiS z wynikiem ok. 39% głosów w okręgu krośnieńsko-przemyskim i 32% w okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskim. Przewidywano, że wyższy odsetek niż rzeczywistość osiągnie PO (30% w krośnieńsko-przemyskim i 32% w rzeszowsko-tarnobrzeskim). Najgorszy wynik, według sondażu, z partii, które weszły do parlamentu, miała uzyskać Samoobrona (2% w okręgu krośnieńsko-przemyskim oraz 4% w rzeszowsko-tarnobrzeskim). Wynik Samoobrony podczas wyborów był jednak znacznie wyższy³.

W wyborach do Senatu VI kadencji wzięło udział 20 kandydatów z okręgu rzeszowsko-tarnobrzeskiego oraz 14 z krośnieńsko-przemyskiego. W senacie po wyborach w 2005 r. zasiadło ogółem: 49 senatorów z PiS, 34 z PO, 7 z LPR, 3 z Samoobrony, 2 z PSL oraz po jednym senatorze z Komitetu Wyborczego Wyborców Nowy Senat 2005, Komitetu Wyborczego Wyborców Kazimierza Juliana Kutza, Komitetu Wyborczego Wyborców prof. Mariana Miłka, Komitetu Wyborczego Wyborców Macieja Płażyńskiego, Komitetu Wyborczego Wyborców Bogdana Borsewicz. Z województwa podkarpackiego w senacie zasiadło 3 reprezentantów PiS oraz po jednym z LPR i PSL.

Kierunki rozwoju świadomości wyborczej mieszkańców Podkarpacia

Wybory z 25 września 2005 r. pokazują silne tendencje do zmienności zachowań wyborczych mieszkańców omawianego regionu. Zmienność ta nie dotyczy jednak tylko i wyłącznie Podkarpacia. Wyniki ogólnokrajowe pokazują już od pierwszych wolnych wyborów po transformacji systemowej, że społeczeństwo w bardzo niewielkim stopniu ma wypracowane poglądy polityczne. Wyniki wyborów najczęściej zależą

³ Według przedstawionego w „Gazecie Wyborczej” sondażu pozostałe ugrupowania, które weszły do parlamentu, miały uzyskać odpowiednio w okręgu krośnieńsko-przemyskim i rzeszowsko-tarnobrzeskim następujący odsetek głosów: LPR: 11% i 7%, SLD: 7% i 8%, PSL: 7% i 12%. Na podst. „Gazeta Wyborcza”, Rzeszów, nr 220.4923 z dnia 21 września 2005 r.

od sytuacji, jaka ma miejsce w kraju. Partie rządzące zmieniają się z każdymi kolejnymi wyborami. Poza tym ugrupowania, które rządziły w poprzedniej kadencji, w kolejnych wyborach mają problemy ze zdobyciem wystarczającej liczby głosów, aby ponownie zasiąść w ławach sejmowych. W wyborach w 2001 r. poparcie dla rządzących partii AWSP i UW było tak niskie, że żadnej z nich nie udało się przekroczyć wymaganego progu wyborczego. W 2005 r. również SLD zobaczył, jak duże było rozczarowanie jego wyborców z 2001 r., gdy okazało się, że w ciągu czterech lat poparcie dla tej partii spadło o około 30 punktów procentowych. Wynik uzyskany przez SLD w 2005 r. (11,31%) uplasował to ugrupowanie na równi z taką partią jak Samoobrona, która rezultatem 11,41% głosów poprawiła swój wynik z poprzednich wyborów tylko o 1,21 punktu procentowego.

Województwo podkarpackie pod względem upodobań wyborczych mieszkańców różni się od pozostałej części kraju. Dużą rolę odgrywają w tym rejonie ugrupowania prawicowe czy też centroprawicowe. Większe poparcie dla tej strony sceny politycznej odzwierciedla się w wyniku AWSP w 2001 r. oraz w wyniku PiS w 2005 r., który był znacznie wyższy na Podkarpaciu niż wynik ogólnokrajowy. Wyższe poparcie niż w kraju uzyskała także LPR. Wyższy wynik tej partii powtórzył się w dwóch kolejnych wyborach. Trudno tu jednak mówić jeszcze o stabilnym elektoracie tego ugrupowania, biorąc pod uwagę, że startowało dopiero w dwóch elekcjach parlamentarnych. Należy jednak zwrócić uwagę, iż ogólnopolski spadek liczby głosów dla LPR w 2005 r. nie zaszkodził jej w omawianym województwie. Potwierdzenie stabilności elektoratu tej partii jest kwestią czasu. Istnieje jednak możliwość nieutrzymania takiego wyniku wyborczego przez LPR ze względu na coraz mniejsze poparcie Radia Maryja dla tej partii, które zaczęło zdecydowanie promować na swojej antenie partię braci Kaczyńskich. Stabilnym elektoratem na Podkarpaciu może się natomiast cieszyć PSL, ponieważ każde kolejne wybory potwierdzają, że jest to ugrupowanie liczące się w tym regionie, mimo stopniowego spadku liczby głosów w wynikach ogólnopolskich. Nie bez znaczenia jest tu na pewno historia samej partii, której kolebką była właśnie Rzeszowszczyzna.

Bibliografia

Opracowania

Antoszewski A., Fiala P., Herbut R., Sroka J. (red.), 2003, *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wrocław.

- Antoszewski A., Herbut R., Sroka J., 2003, *System partyjny w Polsce* [w:] A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, Wrocław.
- Chmaj M., Sokół W., Żmigrodzki M., 2001, *Teoria partii politycznych*, wyd. 4, Lublin.
- Kowalczyk K., Sielski J. (red.), 2004, *Polskie partie i ugrupowania parlamentarne*, Toruń.
- Migalski M., Wojtasik W., Mazur M., 2006, *Polski system partyjny*, Warszawa.
- Piasecki A.K., 2004, *Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1989–2002*, Toruń,
- Składkowska I. (red.), 2002, *Wybory 2001. Partie i ich programy*, Warszawa.
- Sokół W., Żmigrodzki M. (red.), 2005, *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin.

Źródła drukowane

- Państwowa Komisja Wyborcza 2001, *Wyniki wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 23 IX 2001 r. Część I: Wyniki głosowania w okręgach wyborczych*, Warszawa.
- Państwowa Komisja Wyborcza 2001, *Wyniki wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 23 IX 2001 r. Część II: Wyniki głosowania i wyniki wyborów*, Warszawa.
- Państwowa Komisja Wyborcza 2001, *Wyniki wyborów do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 23 IX 2001 r.*, Warszawa.

Źródła internetowe

www.pkw.gov.pl